

RECERCA

76

GRAHAM GREENE: ENTRE LA VIDA, LA FICCIÓ I LA FE

Sílvia Coll-Vinent

GRAHAM GREENE: ENTRE LA VIDA, LA FICCIÓ I LA FE

SÍLVIA COLL-VINENT

Comencem introduint alguns aspectes determinants de la vida d'aquest gran escriptor anglès. Graham Greene va néixer el 1904 a Berkhamsted, en el si d'una família de classe mitjana-alta. A les seves memòries d'infantesa explica records no gaire afables de la vida escolar que el van fer refugiar aviat en els llibres. Greene fou un lector voraç des de molt jove, de ficció, d'història, de la Bíblia, dels clàssics, i va tenir una educació privilegiada. Sembla que hi ha un ampli consens a l'hora d'explicar la vida turmentada de Greene a partir de les experiències durant l'etapa escolar. Els estudiosos de la seva obra en els quals em baso per resumir-la en aquesta conferència (Salvador Bruna, que l'ha estudiat en *Graham Greene i els escriptors catòlics francesos*, premi d'assaig Joan Maragall 2014, o Norman Sherry, el biògraf oficial de Greene) comenten alguns fragments de *The Lawless Roads* (1939), *The Lost Childhood* (1951) i *A Sort of Life* (1971) en què l'autor descriu de forma breu i brillant les experiències dissortades de la seva adolescència a la *public school* de Berkhamsted, la seva ciutat natal, de la qual el pare era director. Allí el jove Graham va descobrir el mal, a través dels llibres d'aventura d'autors populars, del conflicte de lleialtats entre el pare i els companys, del tedi que sovint sentia i d'alguns episodis de *bullying* que el va fer patir molt i viure sentiments d'humiliació, vergonya i culpa que el van portar fins i tot a un intent de suïcidi. Els biògrafs apunten que aquest descobriment precoç del mal d'un adolescent imaginatiu i sensible va comportar tant l'inici d'un sentiment religiós, nascut de l'enfrontament amb l'horror, com l'origen de bona part de les obsessions de l'escriptor adult, com ara la de la innocència perduda, la fugida, la lleialtat dividida i la culpa. Arriben a suggerir fins i tot que la concepció tràgica del cristianisme posterior de Greene es correspon amb la seva visió de la maldat del món durant la infantesa. Certament, les experiències dels primers anys tenen efectes permanents

en la vida adulta. El sentiment tràgic (religiós?) de l'experiència adolescent Greene el reflectirà a bastament en la ficció: «La fe –deia ell– va venir cap a mi sense forma, sense dogma, era una presència per sobre d'un camp de croquet, alguna cosa associada amb la violència, amb la crueltat, el mal que s'encreuava pel camí. Vaig començar a creure en el cel perquè creia en l'infern, però per un temps llarg va ser només l'infern el que podria visualitzar amb una certa intimitat».

Greene estudia a Oxford (Balliol College) i ben aviat es dedica de ple a la literatura i al periodisme, a la poesia, a la crítica cinematogràfica, a la crítica de llibres (és ressenyador estrella de llibres i de pel·lícules a la famosa revista *Spectator*, des de 1932 fins a principis dels 40), i de teatre. L'ofici de crític i l'afició al cinema podria explicar en part la qualitat cinematogràfica de les seves novel·les. Greene és

un escriptor molt viatger. Els viatges, de fet, són part de la seva obra, perquè l'inspiren: només en dos anys (1934-1935) visita París, Lituània, Estònia, Alemanya, Libèria. Els viatges els fa per necessitats de la feina mentre treballa per al Ministeri d'Informació (des del 1941) i, després, per al servei d'espionatge MI6, que l'obliga a desplaçar-se a l'Àfrica (Sierra Leone, Kènia, el Congo, el Camerun), a Cuba, a Haití, a l'Indo-xina. El viatge a Mèxic, en 1938, en plena guerra dels *cristeros* i de persecució religiosa, és important i dona com a resultat un llibre (*The Lawless Roads*, 1939), que és de fet el document que hi ha al darrere de la novel·la que publica l'any següent (1940), *El Poder i la Glòria*. La vocació de Greene és la de novel·lista. Es pot considerar hereu d'una gran tradició, com és l'anglesa, de novel·la d'aventura, policíaca, i del gènere del *thriller*, i l'actualitza amb una gran habilitat per construir trames i, sobretot, per treballar personatges com a éssers vivents. L'anglesa és una tradició imperial i viatgera, de novel·listes que fan del viatge i de la vida itinerant, i de l'aventura perillosa, el centre de l'obra, com Joseph Conrad, un escriptor a qui emularà en certa manera, buscant tots dos el cor de la condició humana en la situació extrema o perillosa. Hi ha uns versos del poeta Robert Browning, extrets del llarg poema *Bishop Blougram's Apology*, en el qual un bisbe analitza el camí de la fe marcat pel dubte, que ell fa servir com a epígraf per encapçalar i donar sentit a les seves novel·les, i que resumeixen en certa manera aquest estat anímic:

Our interest's on the dangerous edge of things.
The honest thief, the tender murderer,
The superstitious atheist, demireps
That love and save their souls in new French books
We watch these in equilibrium keep
The giddy line midway.

Tornem al jove Greene i als temps d'Oxford, on va estudiar història. Justament a Oxford coneix qui esdevindrà la seva esposa, Vivien Dayrell-Browning, catòlica, amb qui es va casar l'octubre de 1927. La seva conversió està motivada en primer lloc pel matrimoni amb Vivien. Podríem apuntar aquí l'ambient de conversos a Anglaterra produït després de la Primera Guerra Mundial, en el context d'una postguerra de crisi moral, de forta depressió, i d'emergència dels totalitarismes (coincidint també amb el temps de la Guerra Civil Espanyola, que va tenir un gran

impacte internacional entre les dues guerres mundials). És també un temps de forta reacció contra la tradició liberal, i especialment contra el capitalisme descontrolat. En aquesta onada de conversions al catolicisme, abans que Greene, hem d'esmentar el gran escriptor i polemista G. K. Chesterton, el novel·lista Evelyn Waugh (autor de *Retorn a Brideshead*), o el poeta i crític anglocatòlic T. S. Eliot. Hi ha una dada significativa que dona Bernard Bergonzi, en la seva introducció a Graham Greene, i és la següent: a Anglaterra la població catòlica passa de 1.700.000 en 1912 a 2.360.000 el 1939. L'ambient de conversos, amb la coneixença de Vivien, futura esposa, és un factor a tenir present. La seva posició respecte al catolicisme ha estat estudiada, entre d'altres, per un capellà gallec, Leopoldo Durán, confident i amic de Greene, estudiós del paper del sacerdoti en les seves obres (especialment en *El Poder i la Glòria*) amb qui va conviure en una llarga estada al monestir d'Oseira: una de les últimes obres de Greene, *Monseñor Quijote*, s'inspira en aquest capellà i en la seva

estada a Galícia, i és alhora un homenatge als emigrants de la població gallega d'Avión a Mèxic, després de la Guerra Civil.

¿Com evoluciona Greene des d'un autor de *thrillers*, de novel·les d'entreteniment (*entertainers*, com les anomenava ell) a gran autor de l'anomenada novel·la catòlica? Aquesta seria la pregunta que voldria respondre a continuació. Greene es va donar a conèixer amb obres menors d'acció i d'intriga, com ara *Rumour at Nighthall* (1931, sobre una rebel·lió carlista, inspirada per una de Conrad sobre el mateix tema), *It's a Battlefield* (1934), *Stamboul Train*, la primera obra d'èxit, o *England Made Me* (1935). *A Gun for Sale* (1936) és un *thriller* especialment cinematogràfic en què l'assassí (Raven) prefigura el personatge de Pinkie de *Brighton Rock*, en el sentit que es tracta d'un personatge turmentat i malvat, producte d'un ambient molt sòrdid, que es deixa endur per l'odi al món. ¿Com passa Greene

d'aquestes novel·les lleugeres, d'espionatge i intriga, barrejant-hi històries d'amor i altres temes però escrites a la manera de *thriller*, amb un ritme àgil i cinematogràfic, a escriure novel·les considerades emblemàtiques dins del corrent anomenat «novel·la catòlica»? En un moment donat de la seva carrera literària, Greene decideix integrar temes propis de la novel·la catòlica: el mal, o la lluita entre el bé i el mal, la consciència del pecat, la redempció, el sofriment vicari, el misteri, i la gràcia, i ho fa entrelligant-los plenament en els seus arguments, informant la mateixa acció i evolució dels personatges i el desenvolupament de la trama. Amb aquesta incorporació de temes catòlics Greene dona alhora a les seves novel·les una dimensió literària i humana més profunda. Les podríem considerar perfectament com a novel·les de la condició humana escrites des del prisma catòlic. Són les novel·les que componen el que els especialistes descriuen com a cicle catòlic de Greene, i són les següents:

- *Brighton Rock / Rocs de Brighton* (1938)
- *The Power and the Glory / El Poder i la Glòria* (1940)
- *The Mystery of Fear / El misteri de la por* (1943)
- *The Heart of the Matter / El fons de la qüestió* (1948)
- *The End of the Affair / El final de l'idil·li* (1951)

Brighton Rock (traduïda al català per Maria Teresa Vernet amb el títol de *Rocs de Brighton*, el 1965), n'és la primera. És un *thriller* molt estilitzat, expressionista (se n'ha fet una bona pel·lícula darrerament), melodramàtic, que incorpora per primera vegada en l'obra de l'autor un conflicte religiós, l'assassí és un marginat, un desarrelat, i és un creient, arrossegat per la força d'atracció del mal. El crític americà, traspasat recentment, Harold Blomm la seleccionà en el seu cànon de la novel·la occidental precisament per aquesta raó: segons ell la imaginació encesa de Pinkie, que sustenta la visió del mal, estimula l'art narratiu de Greene en aquests anys vitals de l'escriptor. Brighton té una força i un *pathos* que mereix superar, segons el crític, qualsevol prevenció del lector contra la matèria catòlica o la tendenciositat teològica que es pugui percebre en la novel·la, com també respecte a totes les altres del cicle. Seguirà a *Brighton Rock* una de les millors novel·les de l'anomenada novel·la catòlica a parer de molts crítics, *El Poder i la Glòria* (també seleccionada, amb *Brighton Rock* i *El fons de la qüestió*, dins *The Western Canon*), en la qual Greene aboca la qualitat

literària, i la imaginació catòlica, per explotar literàriament les possibilitats dramàtiques de l'experiència extrema d'un sacerdot mexicà.

El catolicisme de Greene és peculiar, particular, val a dir amb un cert regust de protestantisme (per la seva formació calvinista anglesa). Com a catòlic, Greene es reconeixia com a simpatitzant amb una certa ala esquerra de la política del seu temps, i abanderà causes favorables a la defensa dels pobres a Sudamèrica, a Mèxic i a Centramèrica. Als anys trenta fou molt crític amb la persecució religiosa a Espanya (va escriure algun article sobre aquesta qüestió a *The Tablet*, el setmanari catòlic anglès, i molt probablement aquesta qüestió l'influï a l'hora d'escriure *El Poder i la Glòria*) alhora que va fer al costat dels sacerdots bascs en reaccionar contundentment, com ho va fer a França el seu admirat François Mauriac i altres escriptors catòlics, davant del bombardeig de Guernica. Les carreres literàries de Greene i Mauriac, tots

dos exponents brillants de la novel·la catòlica, corren paral·leles fins a cert punt. Mauriac, especialment amb el pròleg a la traducció francesa d'*El Poder i la Glòria*, es va convertir en el principal avalador i divulgador de Greene a França, i a la Península ibèrica. Hi afirmava que Greene havia penetrat com per efracció dins el regne de l'inconegut, dins el regne de la natura i de la Gràcia, i que cap opinió preconcebuda, ni prejudicis ni ideologies enterbolia la seva visió: hi ha la naturalesa humana –afirma Mauriac– hi ha l'home miserable que no és res, fins i tot dins el mal, i hi ha la Gràcia totpoderosa, el misteriós amor que el pren en allò més profund i dens de la seva misèria: «El poder i la glòria del Pare esclaten dins aquest capellà mexicà que estima massa el vi i que ha fet una filla a una de les seves feligreses [...] i Greene utilitza el pecat per la Gràcia: el capellà refractari, perseguit pels poders públics, lliurat a uns governants ateus i perseguidors, busca salvar-se, i se salva passant la frontera, però torna cada vegada que algú el necessita i fins i tot quan creu que el seu ajut serà en va, i fins i tot si el crida algú que l'ha traït,

dona la vida sense perdre de vista en cap moment la seva baixesa i la seva vergonya. El poder i la glòria de Déu triomfa en el que ell considera com el més miserable dels homes, ell mateix». En Greene és aquesta presència amagada de Déu la que circula per sota les seves trames catòliques, des de *Brighton Rock* fins a *The End of the Affair*.

Greene i Mauriac comparteixen una diagnòsi semblant de la naturalesa humana i de les febleses humanes. Certament tots dos comparteixen la preocupació per l'anormal i per naturaleses abocades a actes criminals o monstruosos, i posen el pecador al cor de l'univers cristià. Els dos es troben en un debat molt d'actualitat entre els anys 40 i els 60, sobre la relació no sempre fàcil entre objectius artístics i novel·lístics i creences religioses, en el joc entre la fe i la ficció, com va estudiar Philip Stratford. Comparant els dos universos literaris de Mauriac i Greene, ens adonem que en l'obra del segon la situació compta més que el personatge, i la condició ambigua dels personatges esdevé més viva perquè està dramatitzada en aquesta situació. Els personatges, tant en Greene com en Mauriac, no són bons o dolents, sinó bons i dolents al mateix temps; no hi ha discontinuïtat ni ruptura entre el pecador i el sant, viuen entre la indignitat i la grandesa.

La influència del *thriller* i de la novel·la d'espies, de tanta tradició a Anglaterra i Amèrica, dona a les obres de Greene, a més a més, una qualitat especialment cinematogràfica, i la tendència de l'escriptor a situar les trames de les seves novel·les en escenaris exòtics, no europeus, contribueix a revestir les novel·les d'un interès addicional. En aquest univers de ficció es manipulen i s'integren els temes catòlics, una concepció de l'home, de la presència de Déu, del misteri de l'Església, i la gràcia que irromp en el món de pecadors. Tornant al comentari de les novel·les del cicle catòlic, destaco també *The Heart of the Matter* (*El fons de la qüestió*), per la relació amb la vivència autobiogràfica (la relació de Greene amb Vivien trencada per un afer amorós), i pel personatge del pecador redimit, ja que la novel·la emmiralla els esforços de Greene per reconciliar la seva fe amb l'adulteri. Fou un *best-seller*. A *The End of the Affair* torna a aparèixer el tema de l'adulteri en plena guerra mundial a Londres: l'adulteri en aquest cas pot portar a la santedat per via d'un tracte amb Déu i acaba amb el lliurament de la protagonista a la vida consagrada. Dins la perspectiva catòlica, hem de fer esment finalment d'un tema clau, el del sofriment vicari, com ha estudiat molt bé Salvador Bruna al llibre que he esmentat al principi.

Sofriment vicari vol dir substitució mística, transferència del sofriment, i pren sentit per a l'home que, mitjançant una pregària, una prometença a Déu, un sacrifici personal o un acte de caritat, accepta voluntàriament sofrir per comptes d'un altre. Així, el capellà de *El Poder i la Glòria* demana a Déu de ser condemnat a canvi de la salvació de la filla il·legítima i s'aboca humilment al martiri; Scobie, el protagonista de *El fons de la qüestió*, implora a Déu que li prengui la pau per sempre, si la dóna a una nena moribunda que pateix horriblement, respirant com si portés una càrrega feixuga; Sarah, a *The End of the Affair*, després de demanar un miracle a Déu, arriba a ser santa, en mantenir el vot d'abandonar l'amant.

Aquesta visió cristiana de l'obra de Greene la va estudiar ja als anys 60 el professor Charles Moeller, i pren un relleu especial a la seva gran novel·la, *El Poder i la Glòria*. Resumeixo a continuació el que diu Moeller sobre Greene, el missatge del qual segons Moeller es pot sintetitzar amb el tema de *El poder de Déu davant de*

la debilitat de Déu: com més s'aprofundeix en l'absència de Déu aquí a la terra, més es descobreix en la fe la seva presència i la seva acció. Aquest és el tema que es desplega amb brillantor a *El Poder i la Glòria*, el llibre més gran de Greene des del punt de vista de la fe. El sacerdot és un pecador. Decideix romandre a Tabasco a pesar de la persecució. No suporta la soledat i cedeix a l'alcoholisme; pecca amb una camperola, en neix una filla que sembla precoçment extraviada. Sacerdot obsessionat

pels seus pecats mortals i incapaç de fer acte de contrició, somnia a passar la frontera, per trobar un sacerdot i confessar-se. Sol i pecador, comprèn els qui confessa i dóna la comunió mentre fuig. És home encalçat: per la policia, per la pròpia consciència, per Déu mateix, que el continua cridant. El seu destí es converteix en vocació. Hi respon fent tres actes de caritat perfecta: el primer, quan renuncia a prendre el vaixell per fer efectiva la fugida, per anar a donar la comunió a una dona agonitzant; el segon, quan cedeix al mestís la mula que hauria fet possible la seva fugida, qui el

trairà; i el tercer, quan torna després d'haver passat la frontera amb el mestís, que el fa creure que un gàngster agonitzant demana els sagraments. Tres actes salvadors. Moeller, i altres crítics, hi veuen un clar paral·lelisme amb la mort de Crist: segons Leopoldo Duran, el Viacrucis del sacerdot cap al martiri està fidelment modelat en la Passió de Crist. Segons Moeller, que el pecador sigui un sacerdot és la gran troballa del llibre, que ens ensenya com en el si de la compassió s'oculten el poder i la glòria del sagrament. La compassió humana es converteix en el perdó sacramental. ¿És possible, es pregunta, que Déu accepti ser donat als homes per pecadors? La resposta és que sí. El sacerdot és la imatge de Crist entre nosaltres, i el poder i la glòria la força sobrenatural de la paradoxa cristiana. La conclusió a la qual arriba Moeller és la següent: No jutgeu el món que us sembla abandonat per Déu, perquè està habitat per Déu. El poder i la glòria de Déu hi són presents. Fins aquí la lectura cristiana, teològica, del llibre, considerat com l'obra mestra de Greene.

Hi ha molts moments de la novel·la en què percebem la qualitat literària i narrativa, i cinematogràfica, de l'escriptor. A mi m'agradaria, per acabar, seleccionar només una escena de la novel·la, del final de la segona part, que si bé extreta de context, serveix per tastar l'art narratiu de Greene, i la meravellosa simbiosi amb el món indígena que trobem en tants moments en *El Poder i la Glòria*:

A la posta del segon dia van sortir en un planell cobert d'herba rasa; a contrallum del cel es retallava un estrany bosc de creus, negres, inclinades en diversos angles; n'hi havia de sis metres d'alçada, d'altres no feien gaire més de dos metres. Semblaven arbres deixats per llavor. El capellà es deturà i mirà les creus: eren els primers símbols cristians que havia vist exposats públicament des de feia més de cinc anys, si d'aquell planell desert se'n podia dir un lloc públic. Cap sacerdot no podia haver tingut relació amb aquell agrupament estrany i matusser; allò era obra dels indis i no tenia res a veure amb els pulcres ornaments de la missa i els símbols complicats de la

litúrgia. Era com una dreuera brusca cap al cor misteriós i màgic de la fe, cap a la nit, quan les tombes s'obren i en surten els morts, caminant. El capellà sentí quelcom darrere seu i es girà.

La dona havia caigut de genolls i s'arrossegava a poc a poc pel terreny escabros, cap al grup de creus; l'infant mort es balancejava a la seva esquena. Quan arribà a la creu més alta, es descarregà del petit cadàver i aplicà a la fusta la cara del mort, i després l'esquena; en acabat, se senyà, no pas com ho fan els catòlics corrents, sinó seguint un patró curiós i complicat, en el qual intervenien el nas i les orelles. Esperava un miracle? «I si l'espera, ¿per què no li ha d'ésser atorgat?», es preguntà el capellà. Diuen que la fe pot moure les muntanyes, i allà hi havia fe, fe en la saliva que curava el cec i en la veu que aixecava els morts. L'estel del vespre havia sortit: romania suspès, molt baix, sobre el caire del planell; semblava a l'abast de la mà. Es girava un aire càlid. El capellà es trobà sotjant l'infant mort, esperant-ne un moviment. Davant d'aquella immobilitat absoluta, semblà que Déu s'havia perdut una oportunitat. La dona es va asseure, tragué un terròs de sucre del farcell i començà a menjar. L'infant romania immòbil al peu de la creu. Ben mirat, ¿per què Déu havia castigat aquell innocent perllongant-li la vida?

La recepció de l'obra no ha estat exempta de polèmica en mitjans catòlics. Però més enllà de controvèrsies religioses i de judicis periodístics i polítics més o menys fiables o interessats, Greene ha deixat al món una gran obra literària des del prisma catòlic. No m'he entretingut amb altres obres que escapen d'aquest marc i que també han passat al cinema i han tingut una repercussió important: la més recent, *The Quiet American / L'Américà pacífic* (1955), que reflecteix l'experiència de Greene al Vietnam en la pell de Fowler, o *El nostre home a l'Havana* (1958) situada en la Cuba post-revolucionària, on Greene torna a la fórmula de l'*entertainment*, tocant a fons la condició humana, la paradoxa del fet de creure (definida com la pèrdua de la creença com a prova de la presència de l'objecte del creure), la nostàlgia de certesa, la desconfiança amb l'autoritat, sempre volent fer compatible la fe amb el dubte. En Greene trobem una figura amb un gran poder d'observació de la vida, de l'home, i del misteri de Déu en l'home.

